

PIOTR TARAS SAC

PARAFIA POLONIJNA JAKO INSTYTUCJA DUSZPASTERSKA I PROBLEMY WYNIKAJĄCE Z JEJ STRUKTURY I FUNKCJI

Podobnie jak w życiu naturalnym podstawową komórką życia społecznego jest rodzina, tak w życiu religijnym jest nią placówka duszpasterska zwana najczęściej parafią *. Bezpośrednia znajomość i doświadczenie każdemu katolikowi kojarzy pojęcie parafii z kościołem, z duszpasterzem, z określonym terenem i z pewną liczbą osób uczęszczających na wspólne nabożeństwa czy korzystających z posług religijnych. Pojęcie parafii zdaje się być bardzo proste. Gdy jednak chcemy dokonać analizy strukturalno-funkcjonalnej parafii, ten fakt społeczno-religijny staje się dość złożony¹. Podstawowa dyrektywa metodologiczna nakazuje nam wiązać twierdzenia bądź to z uzasadnionym systemem twierdzeń, bądź to z systemem zdefiniowanej rzeczywistości przyrodniczej czy humanistycznej. Zanim więc socjolog przystąpi do analizy strukturalno-funkcjonalnej parafii, winien najpierw określić jej miejsce w oznaczonym i zdefiniowanym systemie religijnym i społecznym. I tu piętrzą się pewne trudności. Czy możemy traktować parafię jako li tylko grupę społeczną, część jakiejś większej społeczności? Definicja parafii jako miejsca urzeczywistniania się, we wspólnocie ludu (określonego społeczeństwa) pod przewodnictwem pasterza, tajemnicy mistreium Chrystusa nakazuje dać odpowiedź negatywną. Owszem, w określeniu parafii są elementy natury socjologicznej: lud jako grupa społeczna, kościół i ideologia jako ośrodek grupowy, duszpasterz jako przywódca i przedstawiciel władzy, są czynności wspólnogrupowe, instytucje, organizacje², ale w każdym wymienionym elemencie jest coś z natury religijnej, z tajemnicy³,

---

* Terminu „parafia” używam tu w szerszym znaczeniu niż czyni to CIC i określam nim wszelką placówkę duszpasterską.

¹ C. J. Neusse, Th. J. Harte. *Sociology of the Parish*. Milwaukee 1951; H. Rahnner. *Die Pfarre*. Freiburg i. Br. 1956.

² F. Mirek. *Elementy społeczne parafii rzymsko-katolickiej*. Poznań 1928. s. 90 n.

³ *Nowy obraz Kościoła*. Pod red. B. Lamberta. Warszawa 1968 s. 27.

czego nie można ująć w kategorii socjologiczne: wiary ludu, *sacrum*, tj. słowa Bożego i *Sanctissimum*, kapłana jako zastępcy Boga i czynności „świętych”. Z tej racji nie możemy osadzić parafii całkowicie w jakimś systemie społecznym i bez zastrzeżeń zastosować do jej analizy jakąś socjologiczną teorię grupy społecznej⁴. Tym bardziej nie możemy posłużyć się jakimiś dyrektywami socjotechnicznymi twierdząc np., że przez nie z pewnością zaplanujemy rozwój życia religijnego.

Z drugiej zaś strony nie można traktować ani definiować parafii z punktu widzenia czysto formalnego teologii lub prawa kanonicznego. Przekonuje nas o tym właśnie fakt istnienia parafii etnicznych. Wiąż z własnym społeczeństwem, czynnik rodzimej kultury w pewnych okolicznościach mogą być wyżej cenione niż niektóre dogmaty religijne i przepisy prawa kanonicznego. Dowodem tego są Kościoły narodowe, a między nimi i Polski Kościół Narodowy powstały w okresie budowy społecznego życia emigracyjnego Polaków w Stanach Zjednoczonych⁵. Rozwiązanie tego rodzaju trudności daje stwierdzenie, iż jakkolwiek istota parafii jest natury religijnej, to jednak jej istnienie jest natury społecznej, instytucjonalnej i ten aspekt placówek duszpasterskich możemy poddawać analizie socjologicznej⁶.

Spróbujmy zatem w wielkim skrócie przedstawić problemy wynikające z analizy strukturalno-funkcjonalnej parafii w aspekcie zagadnień polonijnych. Ów aspekt polonijny podyktowany jest faktem, iż poczynając od połowy XIX w. poza ziemiami polskimi założonych zostało przez Polaków około 2 tysiące parafii, z których znaczna część (około 2/3) istnieje do dnia dzisiejszego i może jeszcze odgrywać wielką rolę w rozwoju kultury religijnej, co ma niemałe znaczenie zarówno w życiu Kościoła, jak i w życiu społeczeństwa kraju macierzystego i kraju osiedlenia⁷.

Proporcjonalnie najwięcej z nich powstało w Stanach Zjednoczonych. Polacy założyli tam sami lub przyczynili się do założenia przeszło 900 nowych parafii⁸. Po II wojnie światowej charakter polonijny zachowało

⁴ F. Houtart. *Sociologie de la paroisse comme assemblée eucharistique*. „Social Compass” 10: 1963 s. 75 nn.

⁵ Th. Andrews. *The Polish National Catholic Church in America and in Poland*. London 1953; B. R. Bąk. *A Short History of the Life and Struggles of Bishop Francis Hodur*. Seranton. Pensylwania 1954.

⁶ F. Houtart. *Faut-il abandonner la paroisse dans la ville moderne?* „Nouvelles revues théologiques” T. 77: 1955 s. 613; M. D. Chen u. *Lud Boży w świecie*. Kraków 1968 s. 132.

⁷ S. Kotowski. *Aktualny stan duszpasterstwa emigracji polskiej*. „Zeszyty Naukowe KUL” 17: 1974 nr 1-2 s. 127-134.

⁸ P. Taras. *Wkład Polaków w rozwój Kościoła Katolickiego w Stanach Zjednoczonych*. „Chrześcijanin w świecie” 1976 nr 48.

jeszcze ponad 700, a dziś ponad 500 parafii⁹. W Kanadzie istnieje około 40 polonijnych placówek duszpasterskich. Poza Ameryką Północną polonijne placówki duszpasterskie w liczbie ponad 700 podlegają Polskim Misjom Katolickim, w tym w Ameryce Południowej jest ich około 100, w Australii około 30, w Anglii i Szkocji — 75, we Francji — 70, w RFN — 36 głównych i 230 pomocniczych, w Belgii — 36, w Szwecji — 30, w Szwajcarii — 14, w Danii — 10, nie wliczając drobniejszych skupisk Polaków rozsianych niemal po wszystkich krajach świata, gdzie zawsze pracują też polscy duszpasterze¹⁰. W sumie istnieje około 1300 duszpasterskich ośrodków, w których kultywuje się polską kulturę religijną i gdzie pracuje ponad 2 tysiące polskich duszpasterzy (w 1968 r. było ich 2152)¹¹.

Jest rzeczą konieczną, by podjąć studia nad historią polonijnego duszpasterstwa. Niestety, wszystko zamyka się na paru opracowaniach monograficznych¹². Podobnie przedstawia się sprawa badań natury socjologicznej.

Biorąc zatem pod uwagę jedynie postulaty metodologiczne socjologii zarysuję pewien zręb zagadnień, jakie należałoby opracować w pierwszej kolejności.

Wracając do kwestii osadzenia polonijnej placówki duszpasterskiej w konkretnym systemie społecznym powstaje problem jej relacji do miejscowej diecezji oraz problem wynikający ze złożonej świadomości, ze złożonego zorientowania narodowego jej członków. W analizie bowiem socjologicznej, należy uwzględnić teorię grup odniesienia¹³. Otóż dla jednych osób grupą odniesienia — przynajmniej w pewnych dziedzinach kultury — jest społeczeństwo kraju macierzystego, dla drugich społeczeństwo kraju osiedlenia, a jeszcze inni mówią o posiadaniu dwóch ojczyzn. Problem ten łączy się z węzłowym zagadnieniem asymilacji, a więc z procesem utraty etnicznej świadomości oraz więzów łączących w sposób szczególny dwa społeczeństwa. Jak przebiegają te procesy w polonijnych środowiskach duszpasterskich? Odpowiedzi na to pytanie mogą dostarczyć odpowiednie badania.

⁹ Th. Polzin. *The Polish Americans: Whence and Whither*. Pulaski. Wis. 1973 s. 257.

¹⁰ *Duszpasterstwo polskie w świecie*. Informator 1975. Paryż 1975; K o t o w s k i, jw. passim.

¹¹ *Kalendarz „Naszej Rodziny” Panorama emigracji polskiej*. Paryż 1967 s. 19.

¹² Można tu wymienić prace: L. B ó j n o w s k i. *Historia parafii polskich w diecezji hartfordzkiej*. New Britain. Connecticut 1939; M. K i e r k l o, J. W ó j c i k. *Polonia w Connecticut*. Hartford 1966; *Historia polskich parafii w archidiecezji filadelfijskiej*. Filadelfia 1940; J. S w a s t e k. *Detroit's Oldest Polish Parish St. Albertus*. Detroit 1973.

¹³ M. S h e r i f, C. W. S h e r i f. *Reference Groups*. New York 1964.

Parafia jest częścią Kościoła powszechnego i nie można jej wykluczyć z jego systemu normatywnego. Z tej racji Kodeks Prawa Kanonicznego traktował ją przede wszystkim jako jednostkę administracyjną¹⁴, a nie jako grupę społeczną wiążącą swoje życie religijne z kulturą narodową. W jej funkcjonowaniu jednak ten drugi aspekt w pewnych okolicznościach zaznaczył się dość mocno. Imigranci zakładają z reguły własne parafie mimo istnienia parafii miejscowych. Wynikające stąd problemy usiłowała rozwiązywać Stolica Apostolska i zainteresowane episkopaty. Czy rozwiązano je — jeśli chodzi o polonijne ośrodki duszpasterskie — pomyślnie dla polskiej kultury religijnej? Osąd w tej sprawie pozostawiamy historykom i prawnikom.

W analizie strukturalno-funkcjonalnej w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na strukturę demograficzną (wiek, stan, wykształcenie), następnie na strukturę społeczną (styczności, czynności, instytucje i stosunki społeczne), potem na strukturę gospodarczą (posiadanie, zawód) oraz na strukturę religijną polonijnych placówek duszpasterskich¹⁵.

Dysponując księgami i kartotekami parafialnymi możemy bez trudności określić strukturę demograficzną parafii i kierunek jej zmian, co jest rzeczą konieczną w opisie parafii.

Nieco trudniej jest dokonać analizy struktury społecznej parafii, a więc styczności i czynności parafialnych, które właściwie tworzą z jednostek parafię¹⁶, a następnie analizę jej instytucji i stosunków wytworzonych w obrębie społeczności parafialnej i kontaktów utrzymywanych z ogółem społeczeństwa. Chodzi tu o analizę podmiotów i przedmiotów czynności, a więc o działalność duszpasterzy polonijnych, stowarzyszeń religijnych, komitetów parafialnych oraz o zachowanie się ogółu wiernych, a także w jakim stopniu jest to działalność czysto religijna, a w jakim towarzyska, pedagogiczna czy wręcz interesowna. Jaka jest wiara, praktyki religijne i postawy moralne wiernych. Istnieje też problem przemian owych struktur, ich przyczyn, czynników i skutków. Wreszcie powstaje pytanie: czy polonijne placówki duszpasterskie różnią się strukturalnie od miejscowych parafii?

Spójrzmy na problemy wynikające z analizy funkcjonalnej parafii¹⁷. W socjologii termin „funkcja” używany jest w podwójnym znaczeniu:

¹⁴ Kan. 216.

¹⁵ E. Pin. *Introduction a l'etude sociologique des paroisse*. Paris 1956 *passim*; L. Egberink. *La paroisse — quelques aspects des recherches*. „Social Compass” 6: 1959 s. 60 n; J. Fichter. *Social Relation in the Urban Parish*. Chicago 1954.

¹⁶ Mirek, *iw.* s. 260.

¹⁷ P. Tufari. *Functional Analysis in Sociology of Religion*. „Social Compass” 7: 1960 s. 10.

matematycznym i biologicznym. Funkcja w znaczeniu matematycznym to określony typ relacji, to pewien rodzaj zależności występujący między zjawiskami. Wyrażamy go zwykle zwrotem: „y” jest funkcją „x”, najczęściej za pomocą modeli matematycznych, ujmując zjawiska społeczne w odpowiednie skale liczbowe¹⁸. Interesujące byłoby np. badanie korelacji między stopniami asymilacji ustalonymi przez Gordona a kontaktami z krajem pochodzenia lub nauką języka polskiego czy nabożeństwami polskimi, również odpowiednio wyskalowanymi¹⁹.

Funkcja w znaczeniu biologicznym jest to określony typ pozytywnego skutku albo działania o takim skutku dla danego systemu. Oczywiście, skutek jest rozpatrywany ze względu na określony stan czy też określony proces zachodzący w określonym układzie. Wyrażenie „x” pełni funkcję „y” znaczy, że „x” działa w sposób wyznaczony przez system „y” i zarazem zaspokaja potrzeby tegoż systemu lub ułatwia mu spełnienie jego celu²⁰.

Pomijam tu dyskusję wśród socjologów, jak należy pojmować punkt duszpasterski w analizie funkcjonalnej: czy jako subsystem Kościoła, czy jako niezależną grupę formalnie zorganizowaną lub tylko populację statystyczną mającą od czasu do czasu kontakt z religijnym punktem usługowym zaspokajającym ludzkie potrzeby, jak określa współczesne parafie wielkemiejskie J. H. Fichter²¹.

Przyjmując określenie pierwsze traktuję polonijną placówkę duszpasterską jako subsystem Kościoła o oznaczonym celu religijnym i społeczno-narodowym²². Przeto z jednej strony, polonijna placówka duszpasterska, podobnie jak parafia, będąc częścią Kościoła, jako instytucja pełni w danym środowisku funkcję przekazywania Bożego objawienia, organizowania kultu, urabiania postaw moralnych i łączenia poszczególnych osób w jeden Kościół (są to funkcje istotne każdej parafii)²³. Poza tym punkt duszpasterski (parafia) może pełnić w danej społeczności funkcje dodatkowe, np. edukacyjne, ideologiczno-narodowe, opiekuńcze, asekuracyjne, rozrywkowe. Ma to miejsce zwłaszcza w grupach emigracyjnych i etnicznych. Z drugiej strony wspólnota ludzi należąca do parafii jako instytucji pełni wobec niej funkcję zachowawczą i integracyjną, funkcję dostosowania i rozwoju.

Interesującą rzeczą byłoby śledzenie wpływu poszczególnych elemen-

¹⁸ R. L. Ackoff. *The Design of Social Research*. Chicago 1955 s. 65.

¹⁹ M. Gordon. *Assimilation in American Life*. New York 1964.

²⁰ Tufari, jw.

²¹ *Social Relations in the Urban Parish*. Chicago 1954 s. 18 n.

²² S. Wójtowicz. *Parafia jako społeczność religijna*. „Homo Dei” 28 : 1959 s. 543-551; Rahnner, jw. s. 34.

²³ Houtart. *Sociologie de la paroisse comme assemblée eucharistique* s. 75 nn.

tów struktury polonijnej placówki duszpasterskiej na jej istnienie oraz na osiąganie jej celów i dlatego cel społeczno-narodowy uzyskiwał lub tracił na znaczeniu w życiu jej członków.

Parafia będąc instytucją i środowiskiem jako subsystem Kościoła ma możliwość kształtowania osobowości swoich członków, a także stosunków społecznych i kulturalnych. Powstaje zatem pytanie, czy istnieje „osobowość polonijna”, tzn. czy istnieje specyficzny typ człowieka, obywatela Stanów Zjednoczonych, Francji, Wielkiej Brytanii itd. pochodzenia polskiego posiadającego jakieś cechy, które wyróżniałyby go od pozostałych obywateli, a jeśli tak, to jaką rolę spełnia wobec niego polonijne duszpasterstwo.

Jak już wspomniano, w analizie funkcjonalnej o znaczeniu biologicznym możemy wyróżnić funkcję zachowawczą i integracyjną, funkcję dostosowania i rozwoju²⁴. Powstaje więc szereg pytań: Jakie są czynności, instytucje i środki, które by służyły zachowaniu polonijnych parafii? Co powoduje więź, solidarność, jedność, współdziałanie, harmonię w społeczności polonijnej i jakie są siły odśrodkowe, dezintegrujące polonijne placówki duszpasterskie? Czy istnieje w nich harmonizowanie elementów polskiej kultury religijnej np. z elementami kultury amerykańskiej, francuskiej czy australijskiej? Wiele problemów wynika z konieczności dostosowywania polonijnego środowiska duszpasterskiego do środowiska całego kraju. Jakich należy używać sposobów i jakich granic nie należałoby przekraczać w tym względzie? Czy i za jaką cenę należy utrzymywać polski folklor religijny, polski język, polskie szkoły? Wreszcie, czy troska o rozwój polonijnej placówki ma dotyczyć jedynie życia wewnętrznego, religijnego czy też doczesnego materialnego i kto ma czuwać nad zachowaniem właściwej proporcji w tej sprawie? Wiele polonijnych parafii w Stanach Zjednoczonych upadło m. in. dlatego, że nie było nadrzędnej polonijnej administracji kościelnej, która by czuwała m. in. nad łączeniem materialnych interesów parafii z życiem religijnym, nad łączeniem funkcji rozwoju z funkcją zachowawczą. Powstaje też pytanie, jakie zadanie mają spełniać w wymienionych funkcjach duszpasterze polonijnych placówek i jak je faktycznie spełniali²⁵.

I jeszcze jedna sprawa: w historii polskiego wychodźstwa zostały założone dla polonijnego duszpasterstwa dwa specjalne zgromadzenia zakonne, jak one spełniają swe zadania?

---

²⁴ F. Houtart. *Les variables, qui affectent le role integrateur de la religion*. „Social Compass” 7:1960 s. 27; J. Fichter. *The Parish and Social Integration*. Tamże s. 39-47.

²⁵ H. Carrier, E. Pin. *Essais de sociologie religieuse*. Paris 1967 s. 232 nn; *Clergy in Church and Society. Actes de la IX Conference Internationale de Sociologie Religieuse, Montreal 1-4 aout 1966*. Roma 1967 passim.

Oto szereg podstawowych problemów związanych z działalnością polonijnych placówek duszpasterskich. Właściwe ich wyjaśnienie wymaga odpowiednich socjologicznych badań terenowych, jak również badań historycznych. W wielu wypadkach są one już niemożliwe do przeprowadzenia. Czasem nielato jest je przeprowadzić nawet tam, gdzie jeszcze ta możliwość istnieje. Z reguły duszpasterze nie lubią, by ktoś badał ich pracę duszpasterską.

POLISH PARISH ABROAD AS A PASTORAL INSTITUTION ITS STRUCTURE AND FUNCTION

S u m m a r y

The parish constitutes the basic social unit of religious life, being the place where the mystery of Christ, the God and Man is fulfilled in the commonwealth of people led by their pastor.

The notion of parish includes sociological elements: the people as a social group, the church and its ideology as the group centre, the pastor as a leader and representative of power, certain activities common for the group, institutions and organizations. In each of these aspects, however, there is something of religious character, a mystery that cannot be expressed solely in sociological terms: the faith of the people, the „sacrum” (the word of God and Sanctissimum), the pastor as the vicar of God and the „sacred” activities. Thus, the parish cannot be included in some social system and indiscriminately analyzed by means of some sociological theory of social group. It also is impossible to consider its problems entirely from the purely formal viewpoint of theology or canon law. This attitude seems to be proved by the very existence of ethnic parishes. Under certain circumstances the links with the own society or factors of native culture may be prized rather than religious dogma and regulations of canon law.

Poles have set up nearly 2000 parishes outside their own country and this fact must have influenced the development of religious culture of various nations. It would be worth while to undertake sociological studies of this problem with particular stress being laid on the structural and functional analysis of the parishes. This means correlation of religious and economic structures to socio-ethnic structures with subsequent analyses of religious and non-religious functions of these parishes in Polish ethnic environment as well as of the role of the environment in maintaining these institutions.